

המפגש

יוסי גולדשטיין

מרכז
דינור
מרכז
זלמן שזר

אחד העם והרצל
המאבק על אופייה הפוליטי
והתרבותי של הציונות
בצל פרשת אלטנוילנד

יוסי גולדשטיין

אחד העם והרצל

המאבק על אופייה הפוליטי והתרבותי של הציונות בצל פרשת אלטנוילנד

האוניברסיטה העברית בירושלים
המרכז לחקר תולדות ישראל ע"ש בן ציון דינור

קונטרסים – מקורות ומחקרים

99

המערכת:

עודד עיר-שי (יו"ר), עמנואל אטקס, דימיטרי שומסקי

מפעל הקונטרסים זכה לסיוע מן המכון למדעי היהדות באמצעות קרן פדרמן
ע"ש פולה ודוד בן-גוריון

יוסי גולדשטיין

אחד העם והרצל

המאבק על אופייה הפוליטי והתרבותי של הציונות
בצל פרשת אלטנוילנד

מרכז זלמן שזר
לחקר תולדות העם היהודי

מרכז דינור
לחקר תולדות ישראל

ירושלים

ספר זה יוצא לאור בסיוע
משרד התרבות והספורט – מינהל התרבות והאמנויות

סיוע בעריכה: רות רווה
הפקה: יחזקאל חובב

מסת"ב 978-965-227-287-4
מספר קטלוגי 185-611
© כל הזכויות שמורות למרכז דינור ולמרכז זלמן שזר, תשע"א

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.
סדר ועימוד ממוחשב: מרכז זלמן שזר
לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית בע"מ, ירושלים

תוכן העניינים

9	פתח דבר
11	מבוא כללי: ממזרח וממערב – יחסי הכוחות בין אחד העם להרצל
28	רשימת המקורות

המקורות

35	שער א: האוטופיה (מקורות 1–2)
	1. תיאודור הרצל, היומן [קטעים] 36
	2. תיאודור הרצל, 'אלטנוילנד' [קטעים] 37
45	שער ב: 'אלטנוילנד' ברוסיה (מקורות 3–10)
	3. איגרת מאכס מאנדלשטאם לתיאודור הרצל [קטע] 46
	4. איגרת תיאודור הרצל למאכס מאנדלשטאם [קטע] 47
	5. חוזר מס' 9 למורשים מראש "הלשכה לאינפורמציה" בסימפרופול [קטע] 48
	6. איגרת מאכס מאנדלשטאם לתיאודור הרצל [קטע] 48
	7. איגרת נחום סוקולוב לתיאודור הרצל [קטע] 49
	8. איגרת מאכס מאנדלשטאם לתיאודור הרצל 50
	9. איגרת יחיאל צ'לנוב לתיאודור הרצל [קטע] 51
	10. חוזר מס' 7 למורשים מראש "הלשכה לאינפורמציה" [קטע] 51
52	שער ג: ראשיתה של פלוגתא – אחד העם–נורדאו (מקורות 11–15)
	11. אחד העם, 'ילקוט קטן' 54
	12. איגרת תיאודור הרצל למאכס מאנדלשטאם [קטע] 69
	13. איגרת תיאודור הרצל למאכס נורדאו [קטע] 69
	14. ש' הלוי [שמריהו לוין], 'הבניין והסתירה', מכתב גלוי לאחד העם 70
	15. Max Nordau, 'Achad-Ha'am über "Altneuland"' 75

שער ד: תגובות ראשונות (מקורות 16–25)

16. איגרת ארמנד (אהרון) קמינקא לאחד העם 85
 17. איגרת חיים ויצמן לוורה חצמן [קטע] 86
 18. מכתב חוזר מראשי "הפרקציה הדמוקרטית" לאחד העם 86
 19. איגרת ברטהולד פייבל לזיגמונד ורנר 87
 20. איגרת שמריהו לוין ליוסף לוריא [קטע] 89
 21. שמחה בן-ציון [אלטר גוטמן], 'בעיתונות ובירחונים' [קטע] 90
 22. ש' גינזבורג ואחרים, 'מאקס נרדאוי איבער אחד העם' 90
 23. בעל-מקרא, 'בספרות העתים' 92
 24. מי"ב [מיכה יוסף ברדיצ'בסקי], 'על הפרק' 94
 25. איגרת מאכס מאנדלשטאם לתיאודור הרצל [קטע] 96

שער ה: האש מתלקחת – תגובת אחד העם (מקורות 26–33)

26. איגרת אחד העם ליוסף קלוזנר [קטע] 99
 27. שמואל רוזנפלד, 'מכתב אל העורך' 100
 28. איגרת אחד העם לישראל פרידלנדר 103
 29. שמריהו לוין, 'מעבר לגבול' 104
 30. חיים ויצמן ואחרים, 'מכתב אל המו"ל' 106
 31. איגרת אחד העם ליוסף קלוזנר 108
 32. איגרת אחד העם לליאון ווינץ [קטע] 109
 33. אחד העם, 'החטא ועונשו' 110

שער ו: מלחמת הכול בכול, א (מקורות 34–48)

34. מרדכי עהרנפרייז, 'הויכוח על דבר אלטנוילנד' [קטע] 126
 35. איגרת בן-ציון כ"ץ לאחד העם [קטע] 131
 36. איגרת אחד העם לליאופולד (ליפא) סיב 132
 37. בנימין זאגל, 'Die Juden von Gestern' 133
 38. יוסף קלוזנר, 'עלבונה של ספרות' 138
 39. ועד אגודת "שפת ציון", 'מכתב אל המו"ל' 142
 40. 'מחאה גלויה' 142
 41. ועד אגודת "אוהבי ציון", 'מחאה גלויה' 143
 42. ועד האגודה "שלום ציון" ועוד, 'גלוי דעת' 143
 43. ח"י חזן, 'מכתב גלוי לאחד העם' 144
 44. איגרת אחד העם לשמעון ברנפלד [קטע] 146

45. בנימין זאגל, 'מכתב לעורך' [קטע] 146
 46. איש יהודי [יהודה ליאון רבינוביץ], 'הבו תמים' [קטע] 148
 47. אב"י [אליעזר בן יהודה], 'בת קול מהעיתונים' 151
 48. ד"ר ש' הלוי [שמריהו לוי], 'תשובה חלקית' 153

157

שער ז: מלחמת הכול בכול, ב (מקורות 49–63)

49. איגרת מרטין בובר לאחד העם [קטע] 158
 50. דבר המערכת, 'תרעומת שלא לצורך' [קטע] 159
 51. M. Buber, 'Zur Sache Nordau–Achad Ha'am' 161
 52. S. Gronemann, 'Ost und West' 164
 53. ליאון פאפרין, 'אחד העם ואלטנוילנד' 167
 54. אגודת "עטרת ציון", 'מחאה' 168
 55. מ"מ דאוידזאהן, 'עלבונה של הציונות' 169
 56. חברי ועד אגודת "אוהבי ציון" ואחרים, 'מחאה גלויה' 171
 57. שמעון ברנפלד, 'בירור דברים' 172
 58. י' מלמד, 'גלוי דעת' 173
 59. יוסף מרגולין, 'אלטנוילנד' 174
 60. ב' הרשקוביץ, 'מסביב לאלטנוילנד' 175
 61. אב"י [אליעזר בן יהודה], 'נאות סופרים' 177
 62. [Z], 'סקירת העיתונות העברית' 181
 63. הלל זלטופולסקי, 'קצת אמת' [קטעים] 182

188

שער ח: הרצל מגיב שוב (מקורות 64–69)

64. איגרת מרדכי עהרנפרייז למרטין בובר [קטע] 189
 65. איגרת מרטין בובר לתיאודור הרצל 190
 66. איגרת תיאודור הרצל למרטין בובר 191
 67. איגרת מרטין בובר לתיאודור הרצל 192
 68. איגרת תיאודור הרצל למרטין בובר 192
 69. איגרת מרטין בובר לתיאודור הרצל 193

195

שער ט: הפרשה דועכת? (מקורות 70–76)

70. אגודות ציוניות באודסה ואחרים, 'מכתב אל המו"ל' 196
 71. ש' איגר, 'העונש ושכרו' [קטע] 197
 72. יהודה ליב ווינק, 'מכתב אל המו"ל' 199

73. איש יהודי [יהודה ליאון רבינוביץ], 'הלוט הלוט' [קטעים] 200
74. ש' בן-צבי, 'הלנו אתם, אם לצרינו?' [קטעים] 203
75. בן-זאב, 'מערי המדינה' 206
76. ש' לוי, 'האויב האיום של הציונות' (שיחה עם אחד העם) 206

215

רשימה ביבליוגרפית

223

מפתח כללי

231

קונטרסים – מקורות ומחקרים

פתח דבר

בחדש דצמבר 1902 פרסם אחד העם בכתב העת 'השלח' ביקורת נוקבת על ספרו של הרצל, 'אלטנולנד'.¹ תחילה הביקורת לא עוררה תשומת לב מיוחדת והתקבלה כהתקפה נוספת של אחד העם על הרצל, אחת מני התקפות רבות שהתפרסמו מאז שנת 1897. אך דברי הביקורת זכו לתהודה רבה במחצית מרס 1903, עת תקף קשות מאכס נורדאו ב'די ועלט' (*Die Welt*), ביטאון ההסתדרות הציונית, את אחד העם ואת משנתו, כביכול כתגובה על דבריו אלו.² בעקבות זאת התנהל במשך כחצי שנה פולמוס נוקב בעל סממנים דרמטיים בין המצדדים בנורדאו ובהרצל ובין התומכים באחד העם. פולמוס זה התפתח וצבר תאוצה עד כדי הפיכתו לתקרית גדולת ממדים, שלימים כונתה 'פרשת אלטנולנד'. פרשה זו שתתואר לפרטיה בספר זה, הייתה שיא נוסף במערכת היחסים העכורה בין הרצל לבין אחד העם, שניים מן האישים המרכזיים בראשית תולדות הציונות. במאבקים בין שתי דמויות אלו בלטו הפערים האידאולוגיים ומאבקי הכוח הפוליטיים נוסף על ההבדלים התרבותיים והחברתיים, בין שני המרכיבים המרכזיים של ההסתדרות הציונית: ה'מערבים' (*West-Juden*), שאותם ייצג הרצל, וה'מזרחים' (*Ost-Juden*), שייצג אחד העם. פערים אלו הגיעו בשיאה של פרשת אלטנולנד לידי קרע חמור.

לעומת מאבקים אחרים בין מנהיגים בהיסטוריה של התנועה הציונית, כדוגמת מאבקים של חיים ויצמן ולואי ברנדייס, דוד בן-גוריון וזאב ז'בוטינסקי ובן-גוריון וויצמן, הוצנע בהיסטוריה גרפיה הציונית המאבק הפוליטי בין הרצל לאחד העם, ככל הנראה מטעמים חברתיים, פוליטיים ותרבותיים. בחינת טעמים אלו ראויה למחקר נוסף ועל כן אמנע מלעמוד על סבך העניינים. פרשת אלטנולנד הוזכרה במספר מחקרים, ומאמרה של שולמית לסקוב הוא אולי הבולט ביניהם.³ מחקרים אלו, ובמיוחד מאמרה של לסקוב, תיארו באופן ממצה את הפרשה בכל הנוגע להתפתחותה ולהשפעתה בעת התרחשותה אך נמנעו מלהתייחס להתפתחות המחלוקת בין שני האישים על פני זמן ולהשפעותיה הפוליטיות והתרבותיות. להערכת אי-אפשר לעמוד באופן מעמיק על פשרה של הפרשה, בלי לנתח את ההתפתחויות ההיסטוריות הקשורות למערכת היחסים הקשה ביניהם.

לפיכך מטרת ספר זה לפתוח חלון נוסף להבהרת מערכת היחסים העכורה בין הרצל לבין אחד העם ולספק ניתוח מפורט של הפרשה בכל הנוגע למורכבותה של מערכת יחסים זו ולהשפעתה

1 אחד העם, 'ילקוט קטן' (מב), השלח י (1902), עמ' 566–578 (להלן, מקור 11). ניתוח מקיף ומעמיק על 'אלטנולנד', ראו אבינרי, הרצל, עמ' 144–172.

2 M. Nordau, 'Achad Ha'am über "Altneuland"', *Die Welt* 11, 13.3.1903 (להלן, מקור 15).

3 לסקוב, הריב. הפרשה מוזכרת בספרי מחקר רבים, אולם כאמור היא אינה מנותחת לעומקה. השוו למשל: אלבוים-דרור, המחל; שמעוני, האידאולוגיה, עמ' 88.

על חברי התנועה הציונית בראשית דרכה. מעל הכול אעמוד בהרחבה על ההתפתחות התרבותית של החברה הלאומית-חילונית שהחלה לצמוח באותה תקופה, כפי שהיא משתקפת בפרשת אלטנוילנד. עיקרו של הספר, לאחר המבוא, הם המקורות הרלוונטיים לפרשה, והם מחולקים לתשעה שערים.

מחקר זה החל לפני למעלה מעשרים וחמש שנה. בתום כתיבת עבודת הדוקטור הטרידו אותי כמה סוגיות היסטוריות שבהן נתקלתי במהלכה. סוגיה אחת הייתה מערכות היחסים המורכבות בקרב חברי התנועה הציונית. היה ברור לי ששתי הקבוצות החברתיות המובהקות בתנועה, זו שמוצאה במזרח אירופה וזו שבאה ממרכזה וממערבה, לא חיו בשלום ביניהן. כבר אז ידעתי ששתי הדמויות המרכזיות שייצגו אותן – הרצל ואחד העם – לא הסכימו כמעט במאומה על יעדיה ומטרותיה של הציונות.

באחת משיחותיי עם פרופסור יואב גלבר סיפרתי לו על התלבטויותי בסוגיה זו. הוא עודד אותי להמשיך לחקור את הנושא ולמקד את מחקרי סביב 'פרשת אלטנוילנד', כמודל מובהק של מערכות היחסים הללו. הוא אף הציע ש'המכון לחקר הציונות' באוניברסיטת חיפה, שהוא עמד בראשו, יממן את המחקר.

שנתיים אחר כך כבר היה בידי החומר הגולמי, אך מחמת סיבות שונות הנחתי אותו בצד. חזרתי אליו אחרי עשור, בעיקר בזכות ד"ר אהרן קידר, ששימש ראש מרכז דינור באוניברסיטה העברית. קידר עודד אותי לסיים את המחקר ואף הציע שמרכז דינור יעזור בהוצאת כתב היד לאור. שניים שבאו אחריי, פרופסור עמנואל אטקס וד"ר עודד עיר-שי, דאגו, כל אחד בדרכו, שהמחקר ייצא לאור. אני מודה מקרב לב לפרופ' גלבר ולאנשי מרכז דינור.

מחקר זה עשיתי בעיקר בארכיון הציוני המרכזי, עוד במקומו הישן, בבנייני 'המוסדות הלאומיים' ברחוב קינג ג'ורג' בירושלים. ד"ר היימן ז"ל, אוהב אדם ואיש יקר, שימש או מנהלו. הוא ידע לתת לי את העזרה הדרושה, ובלעדיו לא הייתי מגיע לאן שהגעתי במחקר. גם ממשכיו, כבר במשכן החדש של הארכיון, עזרו לי. לכל עובדי הארכיון, בשנות התשעים של המאה הקודמת ובראשית המאה העשרים ואחת נתונה תודתי.

תודה למרכז זלמן שזר, שהוציא לאור את הספר, למנכ"ל מר צבי יקותיאל, למביא לבית הדפוס מר יחזקאל חובב, ולמרכזת הפרסומים מעין אבינרי-רבהון.

יותר מכולם תודה למשפחתי. לאשת-יקירתי, אורה-תמר, שליוותה אותי ואת כתב היד הזה בעשרים וחמש השנים האחרונות; ולבנותי ובני אהובי, שהפכו בזמן הזה מילדים לבוגרים, על שליוו באורך רוח יחסי את משוגותיו של אביהם.

ספר זה מוקדש לזכרו של אודי נבות זכרו לברכה, חבר ואיש יקר.

מבוא כללי: ממזרח וממערב – יחסי הכוחות בין אחד העם להרצל

אשר-צבי גינצברג, שנודע בשמו הספרותי אחד העם, נולד בשנת 1856 בעיירה סקווירה שבפלך קייב באוקראינה להורים בעלי נטייה חסידית מובהקת.¹ אביו היה מבאי ביתו של הצדיק מסדיגורה (ר' ישראל מרוז'ין) ואמו הייתה מצאצאי זלמן שניאור מלאדי, מייסד חסידות חב"ד. משהגיע לפרקו לקח אותו אביו לעיירה סדיגורה, בבוקובינה שברומניה, כדי לקבל את ברכת הצדיק, והוא אף שהה באחוזתו כשבעים כחלק מנוהג קבוע, שבו ביקש אביו להכניסו לחצר הצדיק. אולם עד מהרה גילה אחד העם הרהורי כפירה בהלכי הדת והתרבות שספג בביתו. כבר בהיותו בן שש עשרה התרחק מהחסידות ועם התבגרותו דחה כליל את נוסח היהדות שספג בביתו. לקול מחאותיו של אביו הפך ל'מתנגד' ולבסוף למשכיל. בשנת 1883 הצטרף לתנועת חיבת ציון באודסה ומספר שנים מאוחר יותר הפך לאישיות מרכזית בקרב ראשי התנועה הלאומית היהודית.² בתקופה זו פרסם את מאמרי הביקורת הנוקבים על חיבת ציון והיישוב: 'לא זה הדרך' ו'אמת מארץ ישראל'.³

כישלונם של ראשי חיבת ציון לזכות בהישגים ולהפוך את רעיונותיהם מהלכה סדורה למעשים הביא בעקבותיו היענות רבה יחסית מצד חובבי ציון ועסקניה לקריאתו להכשרת לבבות העם ללאומיותו' במחצית הראשונה של שנות התשעים.⁴ חובבי ציון ראו בסיסמה זו יעד מרכזי, שלמענו יפעלו חברי התנועה הלאומית במטרה להפוך את ארץ ישראל ל'מרכז רוחני' ליהודים, והעדיפוה על פני ניסיונם של אבות חיבת ציון – ליב פינסקר, משה ליב ליליינבלום והרב שמואל מוהילבר – למצוא פתרון כולל לבעיית היהודים בארץ ישראל. כך נראה היה בשנים 1894–1895 כי מעמדו הציבורי של אחד העם הגיע לשיא וכי דרכו כמנהיג פוליטי סלולה ובטוחה. רבים ציפו כי תוך זמן קצר יעמוד בראש מחנה רב כוח שיסלול דרך ויוביל לפתרון הלאומי.

אך דומה שמעמדו הרם של אחד העם הועם, מאז קיץ 1896, בעקבות הופעתו של תיאודור הרצל על הבמה הציבורית. הרצל נולד בבודפשט בשנת 1860 להורים משכילים שביקשו להקנות לבנם אורה חיים בורגני גרמני-אוסטרי, תוך טשטוש חיי הדת היהודית ותרבותה.⁵

- 1 אחד העם נפטר בתל אביב, 1927. הפרטים השונים אודותיו לקוחים מתוך גולדשטיין, אחד העם. עוד ראו זיפרשטיין, נביא המקמק; גוטשלק, אחד העם.
- 2 השו גולדשטיין, מעמדו; הנ"ל, אחד העם.
- 3 אחד העם, 'לא זה הדרך', המליץ 53 (15.3.1889); הנ"ל, 'אמת מארץ ישראל', המליץ 125–134 (1891.7.6–1891.6.18), 174 (1893.8.15).
- 4 על פעילותה של חיבת ציון על גווניה השונים ראו: דינור, חיבת ציון; סוקולוב, היסטוריה, עמ' 213–247; קלוזנר, התנועה; ויטל, המהפכה, א; גולדשטיין, אוסישקין.
- 5 הפרטים השונים על הרצל נלקחו מתוך: ביין, הרצל; פאוול, הרצל. וראו עוד: אילון, הרצל; ויטל,

הוא חונך על ברכי ערכים הומניסטיים ואוניברסליים, שפיתחו פילוסופים גרמנים. בשנת 1878 עברה משפחת הרצל לוינה, שבה החל ללמוד משפטים ובה נתקל לראשונה בגילויי אנטישמיות. גילויים אלו הביאו אותו להגות בשנת 1895 את רעיונותיו הציוניים, כפי שהשתקפו בספרו 'מדינת היהודים', ולהקים בהמשך את התנועה הציונית.

פעילותו של הרצל במישור הלאומי עוררה הדים רבים בקרב חובבי ציון. גם למפקקים ביכולתו להגיע ליעדים שהתווה, היה ברור כי אין להתעלם ממנו או לזלזל בו, ומספר אישים מרכזיים מקרב הנהגת התנועה ברוסיה, אף החלו לתמוך בו.⁶ בראשית שנת 1897 נודע לאחד העם על תכניותיו של הרצל לכנס קונגרס לאומי,⁷ אך לעומת כמה מראשי חובבי ציון ברוסיה – הלה לא הזמינו באופן אישי לקחת חלק בקונגרס.⁸ בתחילת יולי 1897 קיבל אחד העם איגרת מהסופר מרדכי עהרנפרייז, שנחשב אז אחד ממקורביו של הרצל, שבה הזמינו לקחת חלק בקונגרס.⁹ באיגרת ציין, כי השתתפותו תתרום תרומה מכרעת להצלחת הקונגרס. בתשובה הכחיש אחד העם כי דרש מהרצל להזמינו באופן אישי, ואף הבטיח לעשות מאמץ כדי להגיע לקונגרס.¹⁰

תקרית זו שאירעה בין הרצל לבין אחד העם, אשר נבעה ככל הנראה מאי-הבנה, מלמדת על טיב היחסים בין השניים. מאז שפעילותו של הרצל זכתה לכותרות, אחד העם מתח עליה ביקורת.¹¹ עם זאת לא אחת הייתה הביקורת מעורפלת ומשתמעת לשני פנים. הוא אמנם לא שש לפרסם בפומבי את הסתייגותיו אך עודד את חבריו לעשות במקומו את המלאכה בכתבי העת שאותם ערך. שמעון פנחס רבינוביץ (שפ"ר) ב'לוח אחיאסף' (תרנ"ו) וזלמן אפשטיין ומיכה יוסף ברדיצ'בסקי בכרך הראשון של 'השלח', תקפו בחריפות את הרצל. הגדיל מכולם הפובליציסט והסופר אלחנן ליב לוינסקי, אחד המקורבים ביותר לאחד העם, אשר לגלג ב'השלח', בחצי עטו השנונים, על הרצל, על מעשיו ועל רעיונותיו.¹² רק כאשר הותקף אחד העם בפומבי על שאינו מגיב על פעילותו של הרצל, הוא טרח לפרסם מעין התנצלות, שבה הבהיר מדוע אינו מעוניין בשלב זה (יולי 1897) להשמיע את קולו. בהסברו הוא טען, כי אינו מתפעל ומתרגש ממעשיו של הרצל וכי אין מחובתו להתייחס אליהם. ואכן רק בספטמבר 1897, כשנה וחצי לאחר הופעתו של הרצל על הבמה הפוליטית, פרסם אחד העם ב'השלח' ביקורת קשה על פעילותו, על מעשיו ועל חזונו.¹³

הביקורת תאמה תחילה את ביקורתם של ראשי חובבי ציון. במאמר 1897 גברו השמועות

המהפכה; אבינרי, הרצל. במהלך המאה העשרים נכתבו על הרצל ביוגרפיות רבות מאוד. סקירה על הביוגרפיות לסוגיהן ראו: גולדשטיין, היסטוריוגרפיה. כמו כן השוו שמעוני וויסטרין, הרצל. השוו גולדשטיין, מערכת היחסים.

6
7 איגרת עהרנפרייז לאחד העם, 4.7.1897, בס"ל, 791/23-4°.
8 איגרת אחד העם לעהרנפרייז, 8.7.1897, בס"ל, 791-4°, פנקס העתקה 10, עמ' 338.
9 איגרת עהרנפרייז לאחד העם, 4.7.1897, בס"ל, 791/23-4°.
10 איגרת אחד העם להרצל, 28.7.1897 [גרמנית], בס"ל, 791-4°, פנקס העתקה 10, עמ' 407.
11 איגרת אחד העם לאוסישקין, 22.5.1897, שם, עמ' 359.
12 ר' קרוב, 'מחשבות ומעשים', השלח ב (1898), עמ' 374-379.
13 אחד העם, 'תשובה כללית', שם, עמ' 379.

בקרוב ראשי התנועה על תכניותיו של הרצל לכנס קונגרס,¹⁴ ואכן כעבור חודש פנה אל מנהיגי 'הוועד האודסאי', הגוף הפורמלי שייצג את חובבי ציון ברוסיה, לעזור לו בהכנות לקראתו,¹⁵ אך מרביתם פקפקו אם לקחת בו חלק.¹⁶ כדי להבטיח את השתתפותם של הצירים מרוסיה, האיץ הרצל בעוזריו לשכנע את העסקנים שם ברצינות כוונותיו.¹⁷ הוא הבטיח, במכתבים במאמרים בעיתונות, ב'קול קורא' ובאמצעות שליחים ששלח, כי אפשר לסמוך עליו וכי אין כל סיבה לחששותיהם.¹⁸ פעולות השכנוע של הרצל עזרו בחלקן, וכמה ממנהיגי חיבת ציון החליטו להשתתף בקונגרס. אחד העם לעומת זאת לא השתכנע, למרות שצייד בעבר ברעיון לכנס קונגרס שיהיה בו כדי 'להרים את כבוד העניין הלאומי' בעיני היהודים.¹⁹

חילוקי הדעות האידאולוגיים היו ללא ספק הבסיס להתנגדותו של אחד העם להרצל. היסודות שעליהם השתית הרצל את תורתו – 'בעיית היהודים' שמקורה באנטישמיות מורשתת בחברה הכללית, וכינונה של מדינת יהודים כפתרון הבעיה – היו מנוגדים לרעיונותיו של אחד העם. ואולם לא מן הנמנע שאחד העם הסתייג מהרצל מסיבות מורכבות יותר. ייתכן שאפשר לייחס לריחוק גם את הפער התרבותי בין שני האישים שנבע מ'מערביותו' של הרצל, מזרותו לחיבת ציון ומחוסר הבנתו את הבעיות המציקות ליהודים. על כך אפשר שנוספה היריבות האישית בין שני האישים, שנבעה ממאבקי כוח פוליטיים על השליטה בתנועה הלאומית היהודית. ביקורתו של אחד העם את תפיסתו 'המערבית' של הרצל, לזותה בהאשמה כי אין הוא מבין את בעיות היהודים ובעיקר את בעיית יהודי מזרח אירופה שאותם הוא מבקש להציל. אך נדמה שמעבר לטיעונו הרציונליים ביקורתו את הרצל נבעה גם מתחושת הנחיתות של חוגים שונים במזרח אירופה ביחס ל'אנשי המערב', בכל הקשור לתרבותם, להשכלתם ולתפיסת עולמם.²⁰ 'ראת הרוממות בפני אחינו שבחו"ל', כדבריו הציניים של לווינסקי, הייתה במידה מסוימת גם נחלת אחד העם וחבריו.

סיבה נוספת ליחסו השלילי של אחד העם להרצל הייתה התייחסותו של האחרון למפעל ההתיישבות בארץ ישראל. אחד העם הזדהה עם הרואים בהרצל אדם מן החוץ המתערב בעניינים לא לו, שבהם עסקו חובבי ציון 15 שנה בטרם החל בפעילותו הפוליטית; לשיטתם מעשיו עלולים היו להזיק למפעלם.²¹ בהתייחסותו השלילית הפומבית הראשונה אל הרצל טען אחד העם: 'אין לנו כל סיבה להתפעל ולהתרגש ביותר למראה "אמריקה" זו אשר לפני חמש עשרה שנה ויותר נתגלתה לנו באותה צורה שנתן לנו עתה דר' הרצל'.²² לדבריו הרצל חסר את הסמכות להורות לחובבי ציון כיצד להגשים את יעדיהם ולבקר את מעשיהם. אך מעבר לכל

14 ראו ביין, הרצל; אבינרי, הרצל, עמ' 125–144.

15 איגרות בלקובסקי להרצל, 10.4.1897, 17.10.1897 [גרמנית], אצ"מ, A171/20.

16 איגרת בלקובסקי להרצל, 29.4.1897 [גרמנית], שם.

17 השוו למשל איגרת הרצל לשטאנר, 18.2.1897, הרצל, כתבים, עמ' 205; הנ"ל, היומן, א, עמ' 377.

18 השוו: הצפירה 92 (1897 [5.5] 23.4); איגרת בלקובסקי להרצל, 5.8.1897 [גרמנית], אצ"מ, A171/20.

19 איגרת אחד העם לעהרנפרייז, 17.5.1897, בס"ל, 791–4°, פנקס העתקה 10, עמ' 346.

20 גולדשטיין, הרצל והציונים הרוסים.

21 איגרת אוסישקין לאחד העם, 27.4.1897, אצ"מ, A24/70.

22 אחד העם, 'תשובה כללית', השלח ב (1898), עמ' 379.

אחד העם והרצל מציג פולמוס עד בין מצדדי נורדאו והרצל לבין תומכי אחד-העם על אופייה הפוליטי והתרבותי של הציונות בצל פרשת אלטנוילנד. בחודש דצמבר 1902 פרסם אחד-העם ביקורת נוקבת על ספרו של הרצל 'אלטנוילנד'. באמצע מרס 1903 פרסם מכס נורדאו התקפה קשה על אחד-העם ומשנתו, כביכול כתגובה על התקפותיו של אחד-העם. וכך התפתח הפולמוס על 'פרשת אלטנוילנד', פרשה המתוארת לפרטיה בספר זה. פולמוס זה היה שיא נוסף במערכת היחסים העכורה בין הרצל לאחד-העם, שניים מן האישים המרכזיים בראשית התנועה הציונית, והוא הביא לקרע חמור בציונות. מדברי הפולמוס עלו הפערים האידיאולוגיים ומאבקי הכוח הפוליטיים בין הצדדים, והתחדדו ההבדלים התרבותיים והחברתיים בין ה'מערביים' בתנועה הציונית שייצג הרצל ל'מזרחיים' שייצג אחד-העם.

אחד העם והרצל: המאבק על אופייה הפוליטי והתרבותי של הציונות בצל פרשת אלטנוילנד הוא בעיקרו אוסף של מקורות על הפרשה, המחולקים לתשעה שערים. את הספר פותח מבוא, ולמקורות נוספו הערות רבות. הספר מבהיר את מערכת היחסים העכורה בין הרצל לבין אחד-העם ומתאר את מורכבותה ואת השפעתה על חברי התנועה הציונית בראשית דרכה. כמו כן הספר סוקר את ההתפתחות התרבותית של החברה הלאומית-החילונית שהחלה לצמוח באותה תקופה, כפי שהיא משתקפת ב'פרשת אלטנוילנד'.

פרופסור יוסי גולדשטיין פרסם מספר רב של ספרים ומאמרים על תולדות הציונות וראשיתה של מדינת ישראל, ובהם ביוגרפיות על אחד העם, מנחם אוסישקין, לוי אשכול, גולדה מאיר ויצחק רבין.

עיצוב העטיפה: תחיה רוזנטל, ירושלים

0 01850000611 8
דאנאקורד 185-611

מחיר מומלץ לצרכן: 92.80 ש"ח